

V. МОЛОДІ НАУКОВЦІ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2016.65.12>
УДК 911.3:656

I. Колотуха, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Розроблена схема методики суспільно-географічного дослідження територіальної організації громадського транспорту, яка включає чотири послідовних етапів: на підготовчому визначається соціальне замовлення на розвиток системи громадського транспорту, розробляється концепція дослідження; другий – концептуально-інформаційний, на якому розробляється суспільно-географічна модель міського громадського транспорту, визначаються основні концептуальні підходи та методи дослідження; третій – аналітико-статистичний, присвячений аналізу організації структури громадського транспорту м. Києва; завершальним є обґрунтування пріоритетних напрямків вдосконалення системи міського громадського транспорту.

Ключові слова: міський громадський транспорт, територіальна організація, системно-структурний аналіз, методи дослідження.

Постановка проблеми. До числа найважливіших елементів соціальної інфраструктури великого міста, яким є столиця нашої країни – м. Київ, відноситься транспорт. Міський громадський пасажирський транспорт – одна з галузей життєзабезпечення міста, від її функціонування залежить як робота господарського комплексу, так і спосіб життя населення. Надзвичайно важливим елементом системи міського громадського транспорту виступає його територіальна організація. В цьому контексті актуальним виступає розробка методики суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту.

Аналіз попередніх досліджень. Методика вивчення тих чи інших аспектів розвитку суспільно-географічних об'єктів є надзвичайно важливою. Фундаментальними у цьому відношенні є робота О. Топчієва "Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики", в якому розглянуто теоретико-методологічні та методичні питання суспільно-географічних досліджень [3] та дослідження К. Мезенцева "Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: теорія, методологія, практика" [1]. Основні положення цих досліджень автором були використані для суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту.

Мета – розробка методичних засад суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту.

Виклад основного матеріалу. Процес суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту передбачає декілька послідовних етапів. Алгоритм цього процесу відображає певну послідовність дій, що об'єднуються у чотири етапи (рис. 1).

На **підготовчому етапі** визначається роль і місце громадського транспорту в господарстві міста, аналізується характер громадського транспортного обслуговування, оцінюються задовільність-незадовільність його функцій. О. Топчієв відзначає, що "географія транспорту як окремих напрямків суспільно-географічних досліджень сформувалась відносно пізно, в середині XIX ст., і лишається недостатньо методологічно й методично розробленою наукою" [3, с. 520]. Разом з тим вивчення транспортних мереж, на думку О. Топчієва, "відіграє виключно важливу роль у розумінні особливостей територіальної організації населення" [3, с. 521]. Тому слід говорити про формування соціального замовлення на ефективний розвиток системи міського громадського транспорту, особливо для великих, в першу чергу – столичних, міст, яким є столиця нашої держави – місто Київ.

Саме вагоме соціальне замовлення на використання результатів наукових досліджень, на думку українського географа М. Пістуня, виступає основним чинником розвитку теоретичного географічного знання. Серед інших чинників розвитку такого знання – наявність великого обсягу багатопланової емпіричної інформації, яка є експериментальним матеріалом для розробки досконалих теоретичних концепцій, поява фахівців, що розуміють важливість теоретико-методологічних проблем тощо [2, с. 8].

Відповідно до цього розробляється концепція дослідження – визначаються предмет, мета, завдання, методологічні підходи, система наукових методів дослідження, джерела інформації та терміни проведення дослідження.

Другий етап – концептуально-інформаційний. На цьому етапі розробляється суспільно-географічна модель міського громадського транспорту. Розробці такої моделі передують визначення інформаційної бази, збір та систематизація даних для накопичення теоретичних розробок з цього питання та аналізу праць попередніх дослідників. Вивчаються літературні, картографічні джерела, статистичні та нормативні документи. Опрацьовуються різноманітні підходи у транспортно-географічних дослідженнях, розглядаються різні класифікації транспортного обслуговування, визначається структура такого обслуговування, його соціальні функції. Визначається місце та роль міського громадського транспорту в загальній системі транспортного комплексу міста.

Відповідно до робочої гіпотези, поєднань методів у межах кожної складової суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту створюється концептуальний опис його територіальної організації, що є основою для побудови логіко-географічної моделі. За твердженням К. Мезенцева, логіко-географічна модель – це географічна модель, яка у логічному плані чітко побудована та не має суперечливих суджень. Логіко-географічне моделювання передбачає визначення відповідності та супідрядності основних понять, індикаторів, зв'язків, залежностей. Логіко-географічне моделювання – це спрощене відображення реального об'єкта дослідження, тобто здійснюється виокремлення лише тих елементів і зв'язків, що важливі для цілей даного дослідження. При цьому обов'язковою є умова адекватності відповідної моделі реальному об'єкту [1, с. 117]. Модель, за визначенням О. Топчієва, – це мислено представлена чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію. В географічних

дослідження використовують різні моделі: фізичні (натуральні), моделі-образи (плани, карти), математичні (формули, рівняння), логічні схеми (компоненти, етапи, стадії), графіки (динаміки, розвитку), таблиці (розподі-

ли, відповідності) [3, с. 99]. У суспільній географії найбільш поширені знакові моделі (карти) та формально-знакові (схеми, таблиці, графіки, формули тощо), які застосовувалися у нашому дослідженні.

Рис. 1. Етапи суспільно-географічного дослідження міського громадського транспорту

В географії транспорту ще з середини ХХ ст. з'явилася необхідність єдиної методологічної основи, що дозволяло б об'єднувати різні наукові підходи в загальну концепцію. Тому актуальність методологічних досліджень впливає із недостатнього наукового обґрунтування транспорту взагалі та міського громадського транспорту зокрема як соціально важливого компоненту міст та міських агломерацій, необхідності вибору концепції його дослідження, забезпечення теоретико-методологічними дослідженнями територіальну органі-

зацію і розвиток міського громадського транспорту у відповідності з вимогами сьогодення, прогнозування розвитку міського громадського транспорту.

Якщо розглядати міський громадський транспорт за допомогою наукових методів дослідження, передусім загальнонаукових, то, на нашу думку, слід в першу чергу застосувати **системний підхід**. Більшість науковців розглядають систему як множину компонентів з відношеннями і зв'язками між ними, які утворюють певну цілісність. Кожна система має такі ознаки: множину пер-

винних компонентів (елементів), що мають певні властивості; зв'язки між цими компонентами із заданими властивостями; емерджентність (цілісність).

Системне дослідження міського громадського транспорту включає:

1. Створення схеми системи, визначення її функцій, встановлення цілісності системи, її характеру (відкрита чи закрита).
2. Структуризація системи, виділення її підсистем та елементів, їх якісна і кількісна характеристика.
3. Оптимізація системи – впровадження результатів дослідження у вигляді рекомендацій, нових залежностей, програм та емпірики (графіків, таблиць, картограм, картосхем тощо).

Наступний метод дослідження – **структурний аналіз** міського громадського транспорту, який полягає у виділенні окремих структур цієї системи. В складі системи міського громадського транспорту можна виділити три основні структурних підрозділи: функціонально-галузеву, територіальну та організаційно-управлінську структури.

Функціонально-галузева структура системи міського громадського транспорту – це склад, сукупність її функціональних компонентів – різних видів, форм і напрямків пасажирських переміщень. Як стверджує О. Топчієв, "вітчизняна економічна географія традиційно розглядала транспорт за його основними галузями: залізничний (рейковий), автомобільний, водний, трубопровідний. Такий підхід певною мірою зберігається і нині. Але на світовому ринку транспортних послуг утверджується так званий функціональний підхід – ... це забезпечення економічно вигідних і зручних перевезень пасажирів і вантажів за цільовими маршрутами за допомогою ефективних поєднань різних видів транспорту в єдині технологічні ланцюги" [3, с. 522-523].

Територіальна структура – це просторова структура, взаєморозташування та взаємозв'язки просторово виражених об'єктів. Вона являє собою територіальну "проекцію" функціонально-галузевої структури, з якою вона знаходиться в діалектичній єдності.

Організаційно-управлінська структура являє собою сукупність організаційних форм та органів управління, які є ієрархічно узгоджені та забезпечують цілеспрямований та взаємоузгоджений розвиток усіх ланок системи міського громадського транспорту. Для вирішення складних та масштабних проблем функціонування системи міського громадського транспорту необхідна чітка організаційно-управлінська структура усіх рівнів цієї системи.

Важливим методом наукового дослідження територіальної організації системи міського громадського транспорту впродовж всіх етапів нашого дослідження виступає **картографічний метод**. Сутність цього методу дослідження полягає у включенні в процес дослідження системи міського громадського транспорту проміжної ланки – географічної карти як моделі досліджуваних явищ. При цьому на початковому етапі дослідження карти використовувалися для отримання інформації, тобто як засіб наукових досліджень – при аналізі формування мережі всіх видів міського громадського транспорту. На етапі збору та аналізу інформації застосовувалися картосхеми загальної транспортної мережі м. Києва, картосхеми маршрутів окремих видів міського громадського транспорту. На завершальному етапі карти вже виступили як результат наукових досліджень – проектні карти розвитку міського громадського транспорту.

На початковому етапі дослідження системи міського громадського транспорту в м. Києві застосовується **історичний метод**. На основі ретроспективного аналізу транспортно-географічних досліджень можуть бути

окреслені основні напрямки вдосконалення територіальної організації автомобільних пасажирських перевезень в м. Києві та інших містах України. Також визначаються пріоритети розвитку пасажирської автотранспортної системи міст, що включають в себе: забезпечення доступності та якості транспортних послуг для усіх груп населення, інтеграцію з європейською транспортною системою, підвищення рівня безпеки та забезпечення стійкого розвитку транспортної системи міського громадського транспорту, зближення рівнів транспортного обслуговування населення різних міст нашої країни.

Третій етап дослідження можна визначити як аналітико-статистичний. Він присвячений аналізу організації структури міського громадського транспорту. На цьому етапі застосовується найбільше наукових методів дослідження – системно-структурного аналізу, аналітико-статистичний, статистично-економічний, метод теорії графів у поєднанні із методом історико-географічних зрізів, суспільно-географічного районування.

Завдяки **системно-структурному аналізу** визначаються елементи, функціональні зв'язки та територіально-ієрархічна організація системи міського громадського транспорту в м. Києві, досліджується функціонально-компонентна та організаційно-управлінська структура цієї системи.

Аналітико-статистичний метод дозволяє визначити та проаналізувати головні показники роботи міського громадського транспорту та пріоритети його розвитку.

Статистико-економічний метод дозволяє визначити економічні показники розвитку міського громадського транспорту, особливо у порівнянні одних видів міського громадського транспорту з іншими, показники міського громадського транспорту м. Києва та інших великих міст країни та світу.

Для співставлення рівнів розвитку міського громадського транспорту в різних великих містах України і світу застосовується **порівняльно-географічний метод**.

Дослідження і аналіз розвитку мережі видів транспорту міста Києва за період сучасної його історії (XX – XXI ст.), охоплення, форми, складності та зв'язності такої мережі за різними історико-географічними зрізами проводилося за допомогою **методу теорії графів** у поєднанні із методом історико-географічних зрізів. За допомогою методів теорії графів аналізується територіальна структура міського транспорту, що має лінійно-вузловий характер (т.зв. суспільно-географічні мережі), її окремі елементи, полюси та потоки, ієрархія. За конфігурацією графів можна визначити стадії та рівні розвитку суспільно-географічних мереж, а за її зміною у часі – територіальні зрушення.

Метод факторного аналізу дозволяє визначити умови, фактори і чинники розвитку та розміщення громадського транспорту міста, адже дослідження умов та факторів, які визначають формування і розвиток всіх географічних об'єктів, в т.ч. і міського громадського транспорту, є важливим елементом географічного аналізу не тільки з теоретичної точки зору, але і з практичної. Це пов'язано з тим, що через вплив на умови і фактори можна впливати на динамічні процеси, що протікають в територіальних утвореннях.

Метод суспільно-географічного районування виступає важливим підсумком на етапі дослідження, який присвячений регіональному аналізу територіальної організації міського громадського транспорту. Розробка наукових принципів транспортного районування і подальший їх розвиток для міського громадського транспорту дозволяє: виявляти нові можливості його розвитку й інші передумови для удосконалення громадських транспортних перевезень тощо.

Завершальним етапом є обґрунтування пріоритетних напрямків вдосконалення територіальної організації системи міського громадського транспорту в м. Києві. На цьому етапі здійснюється прогноз розвитку міського громадського транспорту та визначаються напрямки вдосконалення системи громадського транспорту м. Києва на основі маркетингових методик.

Висновки. Розроблена схема методики суспільно-географічного дослідження територіальної організації міського громадського транспорту як складного соціально-економічного явища, яка включає чотири послідовних етапів, дає інструментарій наукового дослідження, визначає основні методологічні підходи і методи такого дослідження. У дослідженні територіальної організації міського громадського транспорту використовуються як загальнонаукові – системно-структурний аналіз, аналіти-

ко-статистичний, історичного аналізу, факторного аналізу, теорії графів, так і спеціальні наукові підходи та методи – системний, картографічний, порівняльно-географічний, суспільно-географічного районування та інші. При цьому наскрізне значення в дослідженні мають системний підхід, головні ідеї структурно-функціонального, інформаційного й картографічного підходів.

Список використаних джерел

1. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: 2005.
2. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навчальний посібник. – К.: 1996.
3. Толчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса:2005.

Надійшла до редколегії 28.10.16

И. Колотуха, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ТРАНСПОРТА

Разработана схема методики общественно-географического исследования территориальной организации общественного транспорта, которая включает четыре последовательных этапа: на подготовительном определяется социальный заказ на развитие системы общественного транспорта, разрабатывается концепция исследования; второй – концептуально-информационный, на котором разрабатывается общественно-географическая модель городского общественного транспорта, определяются основные концептуальные подходы и методы исследования; третий – аналитико-статистический, посвященный анализу организации структуры общественного транспорта г. Киева; завершающим является обоснование приоритетных направлений совершенствования системы городского общественного транспорта.

Ключевые слова: городской общественный транспорт, территориальная организация, системно-структурный анализ, методы исследования.

I. Kolotukha, graduate student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODICAL FOUNDATIONS OF SOCIETAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH OF PUBLIC TRANSPORTATION

The scheme of societal and geographical research methodology on public transportation territorial organization has been worked out. It is viewed upon as a complex socio-economic phenomenon which includes four consecutive stages. It has been determined that when investigating the territorial organization of city public transportation both general and special scientific approaches and methods are used. At the preparatory phase the role and place of public transportation in municipal economy are determined, the nature of public transportation service is analyzed, satisfactoriness and insufficiency of its functions are estimated and, as a result, social services commissioning on the development of public transportation system is defined and the concept of its research is developed. The second phase is a conceptual and informational one. At this phase societal and geographical model of city public transportation is worked out, basic conceptual approaches of research are defined among which are systematic approach, structural analysis, cartographical method and method of historical analysis, etc. The development of such model is preceded by identification of informational basis, data collection and collation in order to accumulate theoretical developments on this issue and the analysis of previous researchers' works. Literary sources, cartographical sources, statistical and regulatory documents are studied. The third phase is analytical and statistical one which is devoted to the analysis of public transportation structure organization in the city of Kyiv. At this phase the greatest numbers of scientific research methods are used, namely, the structured system analysis method, analytical and statistical method, graph theory method in combination with the method of historical and geographical sectioning, factor analysis, cartographical, comparative geographical, societal geographical zoning methods. Functional and sectoral structure, territorial structure and organizational and management structure in the city of Kyiv and their changes are studied at this stage. The concluding phase is reasoning for the priority areas of the city transportation utilities system development in the city of Kyiv. At this stage projection of city public transportation development is carried out, the areas of city public transportation system improvement in the city of Kyiv are defined. Systematic approach, main ideas of the structural-functional, informational and cartographical approaches have the invariable value in the study at this stage.

Key words: city public transportation, territorial organization, structured system analysis, research methods.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2016.65.13>

УДК 911.3

Ю. Стеблецька, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТАДІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ МІСТА

Розглянуто фактори, що впливають на зміни міського простору. Виділено ключові етапи геоісторії міст та відповідно до цього згруповані основні історичні типи міст. Детально проаналізовано кожну стадію еволюції просторового розвитку міст. Визначено основні характерні ознаки міського простору, процеси та переважаюча система розселення для всіх історичних типів міст. Розроблено таблицю характеристики історичних типів міст за основними індикаторами: домінуюча планувальна структура (модель), основні містобудівні "одиниці" та поняття, режим планування розвитку.

Ключові слова: доіндустріальне місто, стародавнє місто, середньовічне місто, "ідеальне місто", індустріальне місто, місто модернізму, постіндустріальне місто.

Постановка проблеми. Для сучасних аналітичних і перспективних розробок у сфері містобудування та планування важливо знати суспільно-географічний до-свід еволюції міст: як створювалися міста, як складало-

ся і змінювалося їх суспільно-географічне положення, які чинники та фактори впливали на просторову організацію міст, як формувалися зони скупчення інтенсивної урбанізації тощо. Розуміння усіх основних процесів, що

© Стеблецька Ю., 2016